

XVII.

Діячі слободського фольклору.

ВЖЕ НЕ РАЗ була спроба зібрати відомости про слободсько-українських культурних діячів, та на жаль усі заходи були випадкові, незабаром закінчались, і Слободська Україна досі не має словаря тих діячів, які працювали в її межах на користь місцевої людности. Є невеличкий, дуже вже старий показчик Кеппена (1793—1864), славетного академіка, родом харківця. Більшого розміру, але все ж таки коротенькі статті в «Харьков. Сборнике» (в додаткові до Харьків. Календаря) «Замѣчательные уроженцы и дѣятели Харьковской губ.», складені Петром Єфименком; велику ціну мають біографічні словарі професорів Харьківського університету з приводу 100-літнього ювілею університета та численні статті професора Дм. І. Багалія в XX т. «Сборн. Харьк. Истор. Филол. Общества» 1912 р. А все ж таки такого словаря, який би охоплював алфавитно усіх діячів та давав хоч приблизний їх підрахунок—нема. Чимало таких діячів—громадських, наукових і інших, які навіть на ймення занадто мало відомі, напр., Мочульський—автор цінної книги про Слобожанщину 1850 р., Олена Радакова та инш. Що до діячів по місцевій етнографії, то тут треба хоч коротко згадати про арх. Філарета, Вадима Пассека, Гр. Квітку-Основ'яненка, Миколу Костомарова, Амвросія Метлинського, Олександра Потебню, Петра Іванова та Василя Іванова. Одні збирали тільки

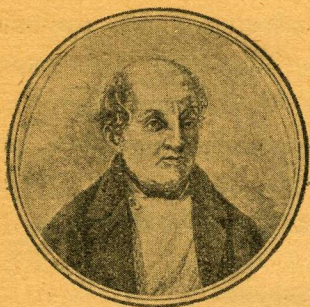
матеріяли, другі збирали і обробляли; інші, як от Манжура та Еварницький, перебравшись на Катеринославщину, Грінченко — на Чернігівщину, свої ранішні харківські записи прилучили до пізніших численних записів, зроблених по-за межами Слободської України. Що до розміру та числа саме слободського матеріалу, то в першу чергу треба вшанувати Метлинського і Петра Іванова; що до наукової праці над ними—Потебню.

Григорій Калиновський.

В 1776 р. в Петербурзі вийшло «Описаніє свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ въ Малой Россіи и въ Слободской Украинской губерніи такожъ и въ великороссійскихъ слободахъ, населенныхъ малороссіянами, сочиненное Григоріємъ Калиновскимъ, армейскихъ пѣхотныхъ полковъ, состоящихъ въ украинской дивизіи, прапорщикомъ». Під цим надто довгим заголовком криється невеличкий опис українського весілля; зроблений він просто, досить докладно і розумно, з додатком наприкінці реєстрика, що коштувало весілля того часу. Цю цікаву стару книжечку було передруковано двічі—Калачовим в його «Архиві» та Сумцовим пізніш в «Харьк. Сборнику» 1889 р., ч. III, з коротенькою передмовою ¹⁾. «Описаніє» Калиновського перша розвідка по українському фольклору. Мабуть, Калиновський для свого часу був розумний чоловік, що звернув увагу на українське весілля і описав його просто та ясно. На жаль, він зовсім занехтував піснями, не дав ні однісенької. Весільні звичаї в «Описанії» Калиновського такі ж, які й тепер уживають по селах; але є трохи й таких, що більш вже не існують.

¹⁾ Калиновскій, «Харьк. Сборн.», додаток до Харьків. Календаря за 1889 р.

Григорій Квітка-Основ'яненко.

*Григорій Квітка-
Основ'яненко.*

Славнозвісний український письменник Г. Ф. Квітка-Основ'яненко має чимале значіння з етнографичного погляду. Він добре знав селян, міщан, панів; це знання відбилось в його оповіданнях. Він написав по російському цілу статтю про слобожан з характеристикою їх життя та звичаїв, а ще більше

пороскидав таких описів в українських оповіданнях: побут панів—в «Пан Халявський», «Столбиковъ» і др., міщан—в «Купований розум», урядовців—в «Добре роби—добре й буде», селян—в «Маруся», «От тобі й скарб», «Сердешна Оксана», «Пібрехач», в драмах—тут є весілля, похорон, Різдво, Великдень, ярмаркові звичаї і т. ин. ¹⁾.

Костянтин Сементовський.

Костян. Максим. Сементовський в свій час, в 40-х роках XIX в., був добрим знавцем українського фольклору, здебільше слобожанського; родився він в 1823 р., вчився в Ніжині, працював, вважаючи на його підписи і зміст статтів, у Харкові. В 1843 р. він в «Молодику» Бецького харківського видання дав гарний опис святкових звичаїв і пісень на Слобожанщині, другий цінний збірник святкових пісень дав він в «Маяку» 1843 р.; писав ще про українські загадки й замови (1850 і 1851 рр.).

¹⁾ Докладніше див. в моїй статті «Квітка, какъ этнографъ» в «Сборн. Харьков. Истор.-Фил. Общества» т. XVI.

Вадим Пассек.

Постать Вадима Вас. Пассека дуже приваблива. Молода, ввічлива, талановита людина, він лишив по собі добру пам'ять. Родився він в 1808 р., вчився в Московському університеті; молодим студентом познайомився з українським народом в батьковому маєтку в селі Спаськім, вовчанського повіту, — людина добра та чула, він полюбив щиро Україну, почав займатись її старовиною, приглядався до народнього побуту, записував пісні. В 1834 р. його був покликаний Харківський університет професором на катедру історії, але уряд, дізнавшись про те, що Пассек приятель і рідня славнозвісного російського письменника Герцена, котрий від уряду втік за кордон, — не згодився затвердити Пассека, і він перебував як небудь з своєю родиною, поки в 1842 р. і не скінчив своє життя на

Вадим Пассек.

34 році. Мнякий, чулий, доброзичливий ідеаліст, Пассек цікавився археологією, історією та етнографією Слобожанщини. В „Очерках Росії“, що виходили під його доглядом, він дав низку невеличких розвідок про Різдво, купальські пісні, про с. Каплуновку на Охтирщині, в російських журналах містив статті про городища та могили в Харківському краї. Писав він і про рослини на Слобожанщині, і про Куряжський монастирь. Статті його невеличкі, але де-які сторінки життя висловлені гарно. Найбільшу вагу мають колядки та щедрівки, позаписувані Пассеком в самім Харкові в дуже гарних варіантах.

Помер Вадим Вас. Пассек від сухот. Його дружиною була талановита Татьяна Петровна Пассек, що пізніш надрукувала три томи цікавих спогадів про Герцена, Огарьова, Пассека і др. діячів того часу під назвою „Изъ дальныхъ лѣтъ“.

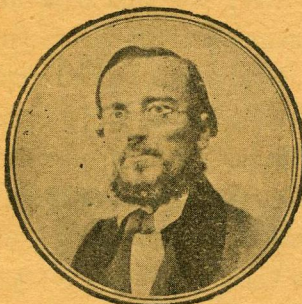

Измаил Срезневский.

Ізмаїл Срезневський.

Славетний російський вчений Ізм. Ів. Срезневський, коли почав уперше службу професора в Харківському університеті в 30-х роках, дуже зацікавився життям місцевої людности і під впливом Квітки-Основ'яненка та

Костомарова почав збирати історичні й етнографічні матеріяли. В 1833 р. він видав збірник „Запорожская Старина“, маючи на меті „представить важность малорусской народной словесности въ смыслѣ историческомъ и этнографическомъ“. Поруч з піснями народними тут є багато сфальшованих; пізніш Срезневський не любив, коли і загадували про це видання. В свій час однаке він мав деякий вплив на людей, що цікавились старовиною та побутом українського народу.

Микола Костомаров.

Микола Костомаров.

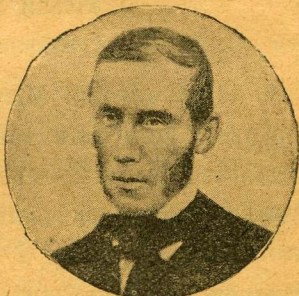
Микола Ів. Костомаров, славетний російський і український історик, родився в 1817 р., вчився в Харківському університеті, був професором в Петербурзі та в Києві, але рано — в 1862 р. — покинув службу і до

самої смерті в 1885 р. працював самотно. Костомаров добре знав українську мову і писав нею поезії під псевдонімом Ієремія Галка, збирав народні пісні і взагалі завжди дуже цікавився українською народною словесністю, як бачимо вже з його дисертації 1843 р. „Об историческомъ значеніи русской народной поэзіи“. Науменко каже, що ця праця Костомарова була першою науково-етнографічною працею і досі не загубила ваги ¹⁾. В книжці багато українських пісень, здебільша нових для того часу.

Костомаров був одночасно збірачем і працьовитим вченим. Хоч він і не видав ні одного збірника окремо, але він зібрав багато пісень і передав їх здебільшого в величезні „Труди“ Чубинського. В томах III, IV та V цього збірника налічують до 500 пісень у записі Костомарова. Як добра бджола, він додав багато меду до цього великого українського вулика. Де-які думи, записані в молоді роки в Харькові, Костомаров скористував у власних пізніших працях про українське козацтво, як воно відбилось в піснях ²⁾.

Амвросій Метлинський.

Амвр. Метлинський родився в 1814 р. в Гадячі на Полтавщині, вчився в повітовій гадячській школі під проводом українського письменника Макаровського, потім в гімназії та в університеті в Харькові під впливом другого українського письменника того часу Гулака-Артемовського. Згодом

Амвросій Метлинський.

¹⁾ Науменко, в „Кіевск. Стар.“ за 1885 р., V,

²⁾ Горленко, в „Кіевск. Стар.“ за 1886 р., I, 118.

Метлинський був у Харькові професором по кафедрі історії русської мови та словесности, в 1858 р. вийшов в одставку, од усіх одслонився, перебрався в Крим і тутечки помер в 1870 р. Для рідного краю він працював з 1839 р., коли видав „Думки і пісні“, до 1854 р., коли вийшов його дуже гарний збірник „Народныя южно-русскія пѣсни“. На власних своїх поезіях Метлинський підписувався Амвросій Могила, мабуть, з-за того, що дивився на себе, як на поета української старовини, за котрою жалкував, і з сумом приглядався до руїни колишньої слави народної. Сумний тон його поезій був відгуком як його меланхоличного настрою, так і туги його від гіркого становища українського народу та його мови. В передмові до однієї з своїх праць Метлинський висловив гадку, що „українська мова зо дня на день забувається і мовкне, та прийде час, що забудеться і умовкне і слова її може тільки в сумних піснях долетять до потомства“. В поезії „Рідна мова“ він каже:

Рідна мово, рідна мово!
Мов замер без тебе я!
Тільки вчую рідне слово,
Обізвалась мов сім'я.

Один з учнів Метлинського в своїх споминах каже, що двері його хати завсігди були відчинені для студентів і взагалі, мабуть, ніколи не зачинялися, бо він дуже близько стояв до своїх слухачів, особливо ж до тих, хто любив Україну і кохався в її піснях. Кобзарі та бандуристи були звичайними його гостями ¹⁾. В передмові до „Народ. южно-русск. пѣсень“ Метлинський писав: „Живое народное слово, исполненное прадѣдовскихъ по-

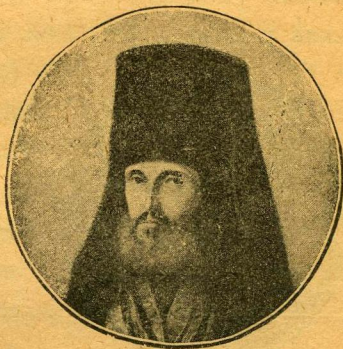
¹⁾ Де-Пуле, в „Вѣстн. Европы“ за 1874 р., I, 103.

ученій, долголѣтней богатою житейскою опытности, хранитель древнихъ преданій, памятникъ древнихъ событій, сокровище слезъ и радостей, живесть и растесть по домамъ и по путямъ, на поляхъ и на рѣкахъ, какъ горе и счастье, какъ печаль и радость. Оно близко духу и сердцу народа и благотворно для его нравовъ“.

Його збірник українських народніх пісень довго був найкращим, доладу влаштованим і ріжноманітним по змісту ¹⁾.

Архиєп. Філарет.

Архиепископ Філарет Гумилевський (1805—1866), богослов, історик церкви, має значіння для історії Харківщини з-за одної дуже просторої праці— „Историко-статистическое описаніе Харьковской епархіи“. Філарет був у Харкові владикою од 1847 до 1859 р. Він, як тільки

Архиєп. Філарет.

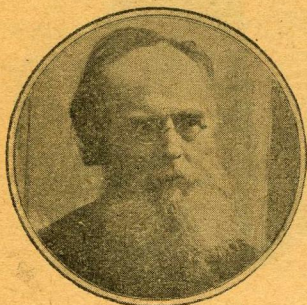
заняв тут катедру, почав пильно збирати в консисторії, по церквах та монастирях старі документи, листи, спогади і з 1852 до 1859 р. видав низку томів про Слобожанщину з церковно-історичного погляду. Тут усі міста й села, де тільки в той час була церква, описано по повітах, а позаяк мало не в кожному селі є церква, то усі села також описані—коли воно виникло, які були події, пошести, напади татар та поляків, листи видатних діячів, спогади старих людей—взагалі цінний матеріал

¹⁾ Докладніше див. в моїй праці в „Извѣст. Академія Наукъ“ за 1904 р., 3.

що до старого, здебільше церковного життя на Слобожанщині. У Філарета знаходимо загальну простору відозву про слобожан за часи його життя в Харкові, яку вже було згадано раніш в відділові—відозви про слобожан. Для історика Слобожанщини праця архиеп. Філарета досі має велику вартість, і навіть етнографові вона дає де-що на користь.

Олександр Потебня.

Ол. Потебня, родом з Полтавщини, вчився в Харківськiм університеті, де був професором з 1860 р., великий знавець української мови, щирий син України. По-

Олександр Потебня.

руч з мовою він порушив загальні питання про український націоналізм і пильно боронив його з суто наукового погляду. Велику вагу мають його вказівки на національну справу в рецензії на працю Житецького «Обзоръ звуковой исторіи малорусск. нарѣчія» (1876 р.), далі цікава

стаття «Языкъ и народность» у «Вѣстн. Европы» за 1895 р., IX, і посмертне видання його величезної «Теорії словесности» 1905 р. З лінгвістичних праць Потебні багато де-чого по українству знаходиться в «Замѣтках о малор. нарѣчій» 1870 р. і в трьох книжках «Къ исторіи звуковъ русск. яз.» 1873 р. Тут розкидано цінні замітки про де-котрі вирази в думках та в старих українських актах.

Перша праця Потебні фольклорного змісту—«О нѣкотор. символахъ въ славянской народ. поэзіи» 1860 р., книжка тепер устаріла. Більш наукової ваги має книж-

ка «О мифологическомъ значеніи нѣкотор. обрядовъ и повѣрій» 1865 р., де зібрано багато матеріалу про різдвяні звичаї, про повір'я про змія та бабу Ягу. Цікаві ще розвідки про долю 1867 р. та про купальські звичаї 1867 р., теж цінні найбільш по матеріялові. Невеличка, але дуже цінна праця «Малор. народ. пѣсня по списку XVI в.» — розвідка про українську пісню про воеводу Штефана в чеській граматичі Благослава 1571 р. Багато етнографічних вказівок розкидано в просторій рецензії Потебні на збірник галицьких пісень Головацького та в розвідці про Слово о полку Игоревім.

Величезну вагу мають «Об'ясненія малор. и сродн. съ ними пѣсень» в 2-х просторах томах; в першім йде мова про веснянки, в другім — про колядки. Тут зібрано й з'ясовано багато українських пісень і поруч з ними пісень инших слов'янських народів. Праця про колядки обнімає коло 800 сторінок. Колядки й щедрівки тут розібрані по мотивах.

Борис Грінченко.

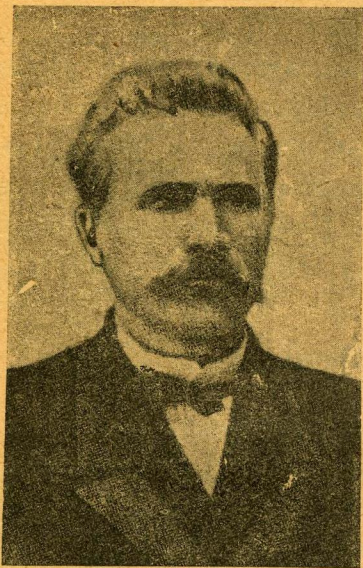
Борис Дм. Грінченко родився в 1863 р. поблизу Харькова, був вчителем в сумському повіті, потім довго проживав в Чернигові та в Києві, щиро працюючи jako письменник в різних українських виданнях. Велику вагу мають його три величезних томи «Этнографических мате-

Борис Грінченко.

ріалов», з піснями, казками та дуже численними до них бібліографічними вказівками. Наприкінці 3-го тому є до-

ладу зроблений показчик 318 книжок та часописів, які мають в собі українські пісні. Цей цінний збірник має йти поруч з найкращими збірниками Чубинського та Головацького. В цім збірнику є багато пісень і казок, записаних Грінченком на Харківщині, здебільше в сумському повіті, де він був сільським вчителем. З других численних наукових праць Грінченка вагу мають його показчик українського фольклору та українсько-російський словник в 4-х томах.

Дмитро Еварницький.

Дмитро Еварницький

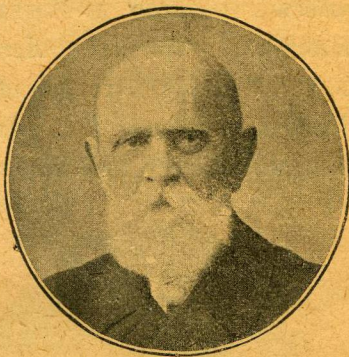
Дм. Еварницький зібрав і видав просторий збірник етнографичних матеріалів, котрими й сам не мало користувався в своїх працях по історії Запоріжжя. Еварницький родом з Харківщини, вчився в Харківському університеті, був гімназіальним учителем в Харкові та в Петербурзі, приват-доцентом в Москві і зараз має домівку в Катери-

нославі і посаду директора місцевого етнографичного музею. Він чимало вештався по Харківщині і особливо по Катеринославщині—яко етнограф, збираючи пісні й оповідання, і яко археолог, розкопуючи могили. Багатий етнографичний матеріал він вніс в свою простору працю «Запорожъе», а ще більший в книжку «По слѣдамъ за-

порожцевъ»; нарешті в 1906 р. видав просторий збірник пісень, записаних їм здебільше в Катеринославській губ. з уст селян між 1878 та 1905 р.р. В збірнику 772 сторінки, на котрих вміщено 830 пісень, більш ліричних—про кохання та сімейне життя, є й історичні.

Петро Іванов.

Петро Вас. Іванов зробив надзвичайно багато для ознайомлення з Харківщиною. Родився він в 1837 р. в Чугуєві, і спершу почав був працювати яко природознавець, збираючи та досліджуючи різних шкідливих комах, а потім зацікавився життям народу і почав збирати пісні та робити записи звичаїв, з допомогою сільських вчителів і учительок. Величезні матеріали, які зібрав Іванов, надруковано в «Сборн. Харьк. Истор.-Фил. Общества», в «Кіевск. Стар.», в «Етнографич. Обзоріні». Збірач сам упорядкував свої

Петро Іванов.

матеріали. Усі його збірники означені повністю і новиною змісту. В 1885 р. Іванов надрукував в «Кіевск. Стар.» статтю про знахурів і замови, а далі—мало не що-року йдуть нові його збірнички, нові розвідки—про вовкулаків, про погляди на душу, збірнички повір'їв належачих до хати, до батьківських та материнських прокльонів, про скарби, дитячі іграшки, про українських відьом та упирів, оповідання про долю. Найбільш просторі й користні з наукового погляду збірник Іванова про українські легенди, надрукований в «Етнографич. Обзор.» 1890 та 1891

р.р., і збірник календарних повір'їв та казок селян куп'янського повіту, виданий Харківським Істор.-Філологічним Товариством в 1907 р.

Працюючи весь свій вік на ниві українознавства, збираючи, наче мед бджола, народні пісні, повір'я, звичаї і все таке, Петро Вас. Іванов зробив велику послугу українознавству і має право на пошану.

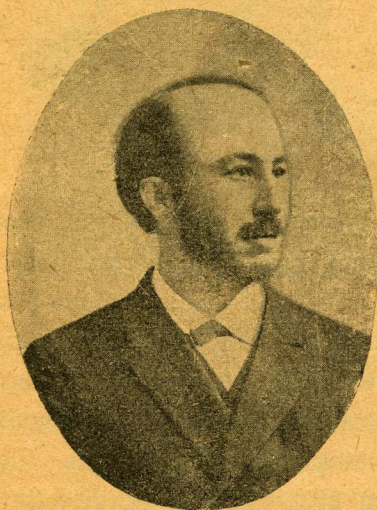
Василь Іванов.

Однофамилець з Петром Івановим—Василь Іванов займав в 80-х роках посаду секретаря Харківського Статистичного Комітету; він пильно збирав етнографічні записи і написав де-кілька коротеньких етнографічних розвідок в «Статистич. Листку» та в «Харьков. Сборн.» В 1898 р. під його доглядом в додаткові до Харків. Календаря вийшов I т. величезного збірника «Жизнь и творчество крестьян Харьков. губ. Очеркъ по этногра-

фии края», що обнімає 1012 сторінок—опис 50 сел старобільського повіту. Окрім того було ще де-кілька цікавих розвідок Вас. Іванова по місцевій етнографії.

Андрій Краснов.

Андрій Миколаевич Краснов (1862 — 1914) професор Харківського університету по кафедрі географії. Під впливом XII Археологічного з'їзду в

Андрій Краснов.

1902 р. в Харкові він на короткий час зацікавився

слободською етнографією і взяв гарячу участь в збиранні етнографічних матеріалів, допомагав влаштувати етнографічну виставу, зробив опис зібраних їм для музею річей, окрім того написав де-кілька невеличких розвідок, напр., гарну статтю про селянські будівлі в фельетонах «Южного Краю».

Олена Радакова

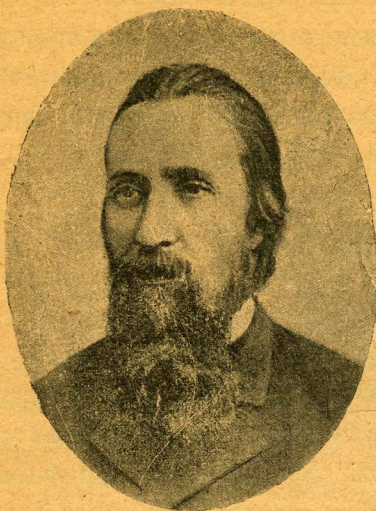
Олена Петр. Радакова, не вважаючи на гнобливую хворобу на сухоти, що звела її молодю в могилу, в 80—90 роках XIX в. щільно працювала по українській етнографії й історії. Де-кілька років вона працювала в старім холоднім помешканні Харківського Історичного Архива, в 1902 р. зробила етнографічну подорож в старобільський повіт. В VI т. «Матер. по українській етнографії» вона дала розвідку про золотарське ремесло на Слобожанщині. Для Харківського етнографічного музею Радакова збрала чимало цінних річей.

Михайло Плохинський.

Плохинський, працююча людина, гімназіяльний вчитель і архіваріус Харківського Історичного Архиву, склав по архивних матеріалах розвідки: «Иноземцы старой Малороссии—Греки, Цыгане, Грузины», Москва, 1905 р., 235 стор. (вид. Моск. Арх. Общ.) і Бобровничі і стрільці в «Сборн. Харьк. Ист.-Фил. Общ.» т. III.

Анастасій Зайкевич.

Анастасій Єгорович Зайкевич, професор агрономії в Харківському університеті, народився в лубенськім пов. на Полтавщині в 1842 р. Окрім своїх спеціальних праць

Анастасій Зайкевич.

по слободській агрономії він допомагав полтавському земству в описові гончарних виробів і в де-яких газетних статтях по бджільництву випадково торкався етнографичних сторінок народного життя.

Сергій Васильківський.

Серг. Ів. Васильківський—видатний майстер-художник, щирий

українець († 1917 р. на 65 р. життя), слобожанин, багато зробив для українського мистецтва. Його малюнки з українського побуту були покрасою усіх українських художніх виданнів; малюнки українських церков прикрашають харківський місцевий музей. Крім того він видав цінний збірник українського орнаменту, розписав земський будинок в Полтаві і залишив велику спадщину малюнками та грішми (біля 80 тис. карб.) на український музей в Харкові. Особливо численні його малюнки на українські історичні теми.

Борис Познанський.

Борис Познанський майже цілий свій вік прожив у Вороніжчині, на межі української землі з московською, але ніколи не забував про службу своєму народові. Навіть в тих далеких околицях він умів відшукувати своїх

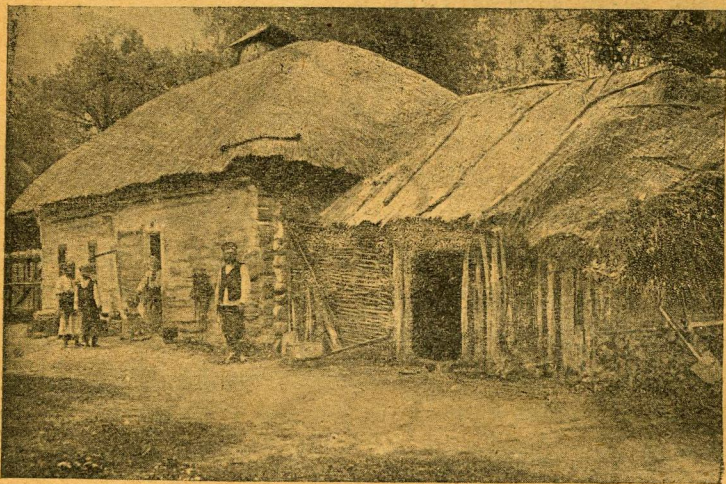
земляків і про них писав цікаві замітки, які містила «Кіевск. Старина». Там також містив він свої спомини про давніші часи, подавав цікаві записи давніх пісень, оповідань і т. ин. Особливо замітні спогади Познанського про польське панство на Україні, про повстання 1863 р. на Україні; взагалі дуже чулий був Познанський на відносини польсько-українські і цю тему зачіпав не раз в своїх писаннях. В «Кіевск. Старині» друкував він також просторе оповідання під заголовком «Попок», повість з побуту донських українців ¹⁾). Прожив останні роки свого життя Познанський в Острогожську на Вороніжчині і тут помер 27-го вересня 1917 р.

¹⁾ „Кіевск. Старина“ за 1894 і 1899 р.р.

XVIII.

Етнографічний музей в Харкові.

ПОЧАТОК Етнографічного музею при Харківському університеті положили ті речі, що були експонатами в 1902 р. на XII Археологічному з'їзді в Харкові і лишилися потім при університеті. До цих речей

Українська хата.

згодом додано ще багато від усяких жертвувателів і куплено за гроші. Д-ка Н. Л. Шабельська пожертвувала колекцію жіночих великоруських поясів, кокошників і т. ин. Д-ій Г. Г. Павлович подарував музеєві колекцію фотографій з убрання, зібраного 1906 р. в охтирському повіті.

Зараз музей доладу прибраний і влаштований і має немалий інтерес для людей, котрі цікавляться побутом свого рідного народу. Найбільше зібрано в музеї річей, що ілюструють життя українського народу; досить цікавий і великоруський відділ. Окрім цих двох відділів є ще невеличкий «кримський», зібраний д. Данилевичем. Етнографічна бібліотека, що існує при музеї, поки що в ембріональному становищі, також торкається переважно побуту української народности.

Далі в музеї звертає на себе увагу колекція народної медицини. Зібрало її де-кілька осіб, між иншими професор Краснов та д-ка Радакова. Колекція міститься в чотирьох великих вітринах і складається з цілющих трав (більше двох сотень), з назвищем кожної та вказівками на те, від яких хвороб вони допомагають. Дуже гарно влаштована ця колекція має велику кошовність.

Чималий інтерес уявляє з себе і колекція гончарних виробів. Тут є і сучасні вироби гончарів (горшки, миски, глиняні ляльки, свистілки) і старосвітські речі, що визначаються своєю стильністю та тонкою роботою (куманці для наливки, сільники і т. ин.).

Особливу увагу ще звертає на себе колекція українського та великоруського убрання. Убрання олягнуто на манекени (13 українських, 14 великоруських і 2 шахтарських). Одежа й убрання в музеї зібрані професором Сумцовим та професором Красновим.

Є також багатий відділ писанок та церковних свічок старого домашнього виробу.

Каталог музею складений професором Сумцовим та професором Красновим.

XIX.

Церковні музеї в Харькові

(з етнографічного погляду).

НА церковних річах і справах завжди відбивається світогляд і побут народа взагалі, в місцевих його одмінах почасти. Музеї призначаються усюди для того, щоб ознайомитися з ними наочно і запевне. В Харькові в дійсности нема такої сталої інституції, щоб її можна було вважати за церковний музей, з окремим керуванням і впливом на церковно-громадське життя. Освічене громадянство відноситься до церкви недбало, а духовенство давно вже відбилось від української культури і часто навіть вороже до неї. Самі владики як на вибір чужинці, а часто-густо ще й ворожі до місцевої української старовини, напр., Амвросій (Ключарьов) повикладав останні лишки старого київського церковного співу. Він з допомогою свого приятеля Побідоносцева заходився було, щоб одібрати від університету його невеличкий церковний музей, зібраний невтомною працею покійного професора Редина, але Редин уперто зберіг його для університету, як єдиної в Харькові наукової інституції, що має фахових людей, щоб розібратись в церковних річах.

Багато старих українських церковних малюнків знищено або перемальовано на новий офіційальний церковний лад, особливо що до старих монастирських малюнків Страшного Суду. Так, перемальований Страшний Суд під лзвіницею Куряжського монастиря, де на однім боці

мура при вході були праведні ченці в раю, а на другім протилежнім грішні люди, оплутані величезною гадюкою з написами гріхів. Про такого змія згадує Павло Шуліка (Чубинський?) в оповіданні «Де найшов, де загубив»: «На здоровому листу (в книзі) намальований змії... Повився він високо, високо, а по йому йдуть душі праведні до Господа милосердного на вічну радість, а внизу в огненній пащі змія сидить сатана з Юдою; чорти ланцюгами тягнуть душі грішників усякого чину—архирейів, панів, генералів, купців, шинкарів; позаду йде здоровенний чортяка з превеликим кием, щоб не зупинялись»¹⁾.

Старе українське церковне мистецтво з одного боку виявляло вплив італійських та еспанських великих майстрів, здебільшого Джіотто і Мурильо, з другого—мало багато національних побутових рис, що яскраво було видно на церковній виставі на XII Археологічній з'їзді в Харкові в 1902 р. і почасти помічено у виданім тоді альбомові малюнків.

Церковні речі (икони, плащаниці, хрести і т. ин.) тепер розкидані в Харкові по місцевих музеях, церквах і почасти у приватних осіб. Головні колекції дві—при університеті та при консисторії. Добре описана (в рукопису) тільки перша. Невеличке зібрання малюнків церков є в міському музеєві. Де-що є у приватних осіб, напр., у професора М. Сумцова запорожська икона Пресв. Богородиці початку XVII в. і Mater dolorosa (Пресв. Богородиця з мечами проти серця) XVIII в.

Коли б усі ці збірки злучити до купи, вийшов би досить гарний місцевий церковно-історичний музей, при котрім треба б організувати товариство прихильників українського церковного мистецтва, для чого є вже й

¹⁾ «Основа» за 1862 р., IV, 80.

матеріал, і фахові люди, та ба!—нема міцної ініціативи та доброжичливого відношення громадянства.

Університетський церковний музей має два гарних описи—друкований, добре влаштований проф. Рединим в 229 №№ і рукописний, поширений, одного студента в 656 №№. На де-яких іконах видко впливи західнього, здебільшого італійського мистецтва, на де-яких відбилось українське побутове життя. Поміж іконами зустрічаються в де-кількох примірниках «Недреманное Око» (Христос — Дитина лежить на хресті), Pieta (Мати Божа держить Христа після розпину), Mater dolorosa (Мати Божа з мечами проти серця), птиця Пеликан (символ Христа) і др.

Для ознайомлення з старим церковним побутом має значіння каталог перкової вистави в Харькові в 1902 р. на XII Археологічнім з'їзді, влаштований проф. Рединим, та статті з приводу цього з'їзду в XVI і XVII томах «Сборника Харьков. Истор.-Фил. Общества».

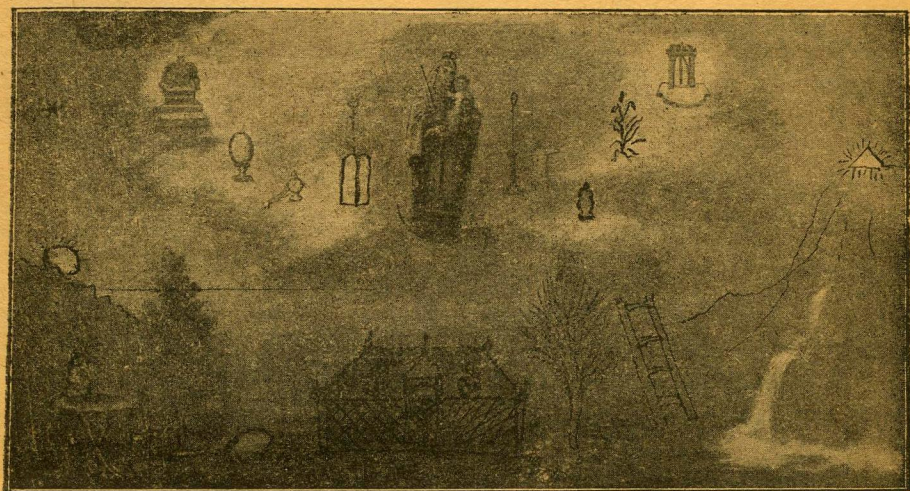
З старих слободських икон на виставі звертали на себе увагу найбільш икони з побутовими рисами, які потім були заборонені церковним урядом, напр., икони Богородиці в постаті гарної молодиці з обличчям українського типу, або икона теслі Іосифа з допомагаючим йому хлопчиком Христом в простій селянській хаті, або икони символічні: Недреманне Око—Дитина Христос з розкритими очима лежить на великому хресті, біла птиця Пеликан, що сама собі дзьобом розрива бік, щоб накормити своїх дітей, або акафист Пресв. Богородиці з малюночками 20 річей, які там згадуються.

Такі малюнки реалізували релігійне почуття. Вони одночасно мають великий побутовий інтерес, бо яскраво свідчать про те, як уявляли собі слова акафисту; по та-

кій вказівці взагалі можна уявити собі, як слова молитов відкладались на думках людности, як ось:

Радуйся, звѣзда, являющая солнце (праворуч Пресв. Богородиці зірка, під нею сонце).

Радуйся, лѣствице небесная (простісенька драбина піднімається від землі по-під легкою хмаркою до ніг Пресв. Б.).

Акафистна икона Пресв. Богородиці.

Радуйся, пріятное молитвы кадило (маленьке кругле кадило праворуч Пресв. Б.).

Радуйся, древо свѣтлоплодовитое (у ніг Пресв. Б.).

Радуйся, двери райскія (під ногами у Пресв. Б. рай з дверима).

Радуйся, благоуханный крине (квітка ліворуч Пресв. Б.).

Харків—велике місто, але занадто кепсько влаштоване з боку культурних інституцій що до помешкання. Усюди тіснота. Головний осередок освіти університет ледве спромігся на кабінети та лабораторії, а що до музеїв—то усі вони розкидані по кутках; дорогі речі захищені по шахвах, або цілком не мають допомоги, або як і мають, то зовсім нікчемною.

XX.

Короткі додатки.

ВІДОЗВА Льовшина про слобожан. В додаток до зазначених вище відозв Загоровського, арх. Філарета і др. приводимо ще цікаву коротеньку відозву старого подорожнього Льовшина 1816 р.: «малороссіяне чувствуют красоту къ архитектурѣ», далі «охота ихъ къ простымъ картинамъ, которыми убирають комнаты, показываетъ, что они любятъ живопись» ¹⁾.

При цих словах на думку приходить «Енеїда» Котляревського, де знаходимо яскравий опис малюнків на стінах.

Перші мешканці Харькова в 1655 р., власне реєстр іменнів 587 перших козаків міста, цікавий що до йменнів і прізвищ, в 1 т. «Історії гор. Харькова» проф. Багалія і Дм. Міллера. Там же цікаві ціни на дворові місця в Харькові в кінці XVIII в. і назви вулиць того часу.

Людність в Харькові в 1788 р.—чоловіків 5.338, жінок 5.405,—усього 10.743, за винятком невеличкого числа купців, цілком українська (Загоровський, в „Топогр. опис. Харьк. Намѣст.“ 1788).

Міська людність на Слобожанщині в 1859 р. По справозданню губернатора в 1859 році по слободських містах налічено: в Харькові 35 т., Валках 8, Богодухові 10, Охтирці 15, Лебедині 13, Сумах 12, Вовчий 10, Зміїві 5, Куп'янці 4, Ізюмі 9, Старобільську 7¹/₂, Зо-

¹⁾ „Украинскій Вѣстникъ“, 1816, X (виходив у Харькові).

лочеві 6^{1/2}, Краснокутську 6, Недригайлові 5, Білополлі 11, Слав'янську 8, Біловодську 7 і Чугуєві 8,—усього 182, 587. З цього числа в Харькові добра чверть, а в інших містах далеко більше половини городянами лічилися тільки по місцю, а по стану це були государственні крестьяне, а по життю простісенські хлібороби, так що на 1000 селян самих городян було біля 55 — зовсім сбмаль. Ремесники й купці були часто захожі, а на Водохрестний ярмарок число меншканців в Харькові удвоювалось ¹⁾).

Відозви про мешканців міста Харькова, хоч здебільшого відносяться до самого міста, в значній мірі мають в собі загальні слоб.-українські риси, позаяк старий Харьків, окрім бюрократії та почасти купецтва, був українським містом. Відозви про харьків'ян зібрані в 2 томі «Історії гор. Харькова» проф. Багалія і Дм. Міллера (в кінці тома).

Ціни на живність у Харькові в 1732 р.

1) Житньої муки четв.--карб. 70 к.	13) Лою пуд . . . —карб. 60 к.
2) Пшенишної " 1 " 7 "	14) Тютюну пуд . . — " 59 "
3) Пшениці " 1 " 6 "	15) Кабан годован. 1 " — "
4) Пшона " 1 " 30 "	16) Туша кабаняча. — " 90 "
5) Вівса " — " 25 "	17) Сало свин. пуд — " 55 "
6) Сіна віз — " 44 "	18) Медузвоском відр. 2 " 21 "
7) Сім'я " — " 86 "	19) Медусіченого гарн.— " 4 "
8) Ячменю " — " 34 "	20) Пива гарнець . — " 2 "
9) Солоду ячного " — " 85 "	21) Конопл. олії кв. — " 8 "
10) Гречки " — " 56 "	22) Доброго вина відр. 1 " 51 "
11) Муки гречаної " — " 82 "	23) Простого " " — " 80 "
11) Гороху " — " 77 "	24) Коров. масла пуд ²⁾ — " 78 "

¹⁾ „Харьк. Губ. Вѣдом.“ за 1860 р., № 50.

²⁾ „Молодик“ 1843, 225.

Які газети панували на Слобожанщині 50 років тому. В 1869 р. на Слобожанщині одержувалось щоденних газет:

	в Харківі:	в губернії:
«Биржев. Вѣдомости»	60	52
«Голосъ»	43	20
«Новое Время»	4	15
«Правительств. Вѣстникъ»	108	208
«Русскій Инвалидъ»	38	46
«С.-Петербург. Вѣдомости»	84	75
«Сынъ Отечества»	76	143
«Journ. de St.-Petersb.»	18	11
«St.-Petersb. Zeitung»	21	14

тижневих:

«Будильникъ»	20	8
«Всемирная Иллюстрація»	37	50
«Недѣля»	20	32
«Модный Свѣтъ»	54	68
«Всемирное Путешеств.» ¹⁾	20	14

Числа для великого краю, для великого міста прямо таки нікчемні. Щоденних газет Харків у 1889 р. одержував всього 629, а губернія—788, тоді як Полтава—291, а Полтавщина—1106, Херсон—152, а Херсонщина—1208, Катеринослав 289, а його губернія 1182. Української газети ні одної, позаяк вони були заборонені. Переважав значно тільки офіціальний «Правительств. Вѣстникъ».

Грамотність на Харківщині в 1913 р. В 1913 р. Статистичний відділ Харківського Губ. Земства зробив

¹⁾ «Журн. Мин. Нар. Пр.» за 1871 р., CLVII.

підрахунок грамотних на Харківщині. Сумні числа неграмотних такі:

Сумський повіт 72% негр.	Вовчанський . 80% негр.
Лебединський . 78% »	Зміївський . 80% »
Охтирський . 78% »	Ізюмський . 82% »
Богодухівський 80% »	Куп'янський . 80% »
Валківський . 78% »	Харківський . 74% »

Така сумна неграмотність в земській губернії в значній мірі викликана заборонаю української мови, відсутністю «Просвіт» і т. ин. культурних засобів.

Промислові дрібниці: а) До цукроварних звичайв. В «Харьк. Губ. Вѣдом.» за 1891 р., № 131, є цікавий допис із села Штеповки, лебединського пов., про сварки та бійки приказчиків із-за робітниць на цукроварні:

„Настав час полоти буряки, а їх завдяки силі цукроварень у нашій окрузі насівають дуже багато. Разом з цим починається змагання поміж плантаторів, які не мають змоги платити вчасно робітникам, що наймаються полоти буряки,—і тими, у котрих є вільні кошти. Перевагу здебільшого мають останні, і люди часто-густо за 60—70 верстов гуртами йдуть на плантації капіталістів, де, певна річ, плата видається вчасно і така, за яку їх кликали на роботу. Од цього занепадають плантації перших. Виникає боротьба; стрічаються по хуторах і селах приказчики тих і других, викликаючи людей полоти буряки за однакову плату, але часто-густо приказчики перших обіцяють плату більшу на 5—10 коп. у день, проте люди, зневірені в такі надбавки, йдуть на плантації до останніх; розпочинається, як і раніш бувало, поміж приказчиками сварка, яка закінчується здебільшого бійкою“.

б) До бджільництва. В «Харьк. Губ. Вѣдом.» за 1891 р., №№ 88, 89, 92, 95, 96, 98, 100, 106—118, проф. А. Зайкевич умістив простору статтю про бджільництво на Україні, про його економічне та моральне значіння в житті народа.

в) До огородництва. В «Харьк. Губ. Вѣдом.» за 1880 р., № 170, уміщена цікава стаття про розвій огорудів на Основі, починаючи ще за часи кріпацтва, під впливом Квіток, що клопотались навчити дітей ходити за огородами.

г) До дрібних виробів на Слобожанщині. В 80 роках Харьк. Губ. Земство було гаряче взялося за дослід становища дрібних, або кустарних виробів. З приводу цього особливо клопотався редактор «Статист. Листка» професор Сокальський. В «Статист. Лист.» дано багато цінних розвідок і матеріалів, що мають чимале етнографічне значіння, особливо розвідки Соколовського, Вас. Іванова. Окрім того влаштована була особлива комісія по дрібних виробках. Вона видавала «Труды», присвячені кожному повітові. Найбільшу вагу має 3-ій випуск про вироби в охтирському повіті, старанно складений в 1885 р. небізчиком Олександром Твердохлібовим († 1918 р.).

Незалежно від того в «Харьк. Губ. Вѣдом.» за 1880 р., №№ 285—286, є цікавий опис сільсько-господарської вистави в Харькові в 1880 р. з указівками на плахти, коци, пояси, гончарні вироби, сластьони.

д) Що до чумацтва. В «Харьк. Губ. Вѣдом.» за 1880 р. (жовтень) була надрукована гарна, ґрунтовно оброблена стаття священника Дикарьова «О чумачествѣ въ слободѣ Новоселовкѣ и ближайшихъ къ ней мѣстностяхъ, изюмскаго у., харьк. губ., до и послѣ проведенія Курско-Харьк.-Азов. жел. дор.». В Новоселівці з 300 дворів 160 чумакувало. Чумацтвом особливо славилась Царе-

борисівська волость. Місцеві великі пани Потьомкини (пізніш велика їх маєтність перейшла до Рібон'єра) підтримували чумацьку промисловість за чинші. Заробітки чумаків були гарні. Чумаки мали добрі стосунки з купецтвом, поширяли енергію народа, набували чимало господарських звань і багатіли. На занепад чумацтво пішло від малоземелля, зменшення сімей, упаду товару, поширення піяцтва.

Сільський сход в с. Котеліві в 1902 р.

Що до зміни мови і звичаїв. В «Харьк. Губ. Відом.» за 1889 р., №№ 154, 170 і 180, уміщена цікава стаття Л-ко про Основу під Харьковом, про повір'я, псування мови і т. ин.:

«З кожним роком Основа під впливом міста все більш і більш позбувається свого українського характеру. Перекази й звичаї з діда-прадіда забуваються, національне вбрання й прикраси (свитки, дукачі, намисто), якими за

старі часи пишалися Наталки та Гальки, міняються на міські, модні (піджаки, пальто, кальози, парасолі). На вулиці рідко-рідко коли можна почути співи, які нагадують серцеві українця про удаість його предків—козаків; здебільшого співають тут пісень, запозичених в харківських трактирах у великоросів робочих.

Українська мова теж потроху виходить з ужитку. Тепер хіба тільки від старих людей можна почути стародавню розмову, а молодь силкується уживати московської мови, позиченої здебільшого у великоруських майстерових та міських перекупок. Так, підроблюючись під московську розмову, місцеві люди багато слів поперекручували; напр., тут кажуть леса замість ліса, лецо зам. лицо, зема зам. зима і ин.

Взагалі все типичне під впливом міської, сучасної цивілізації (певна річ, низкопробної) міняється, перемінюючись на річі свіжіші, які задовольняють потреби сього часу.

Як що на Основі й лишилось щось од давньої старовини зовсім незаймане, так це забобони та повір'я. Тут, як і літ 100—150 тому, вірять ще в відьом, чарівників і ин. Під час тяжкої хвороби швидче звертаються до шептухи, ніж до лікаря; щоб розгадати таємні з'явища в житті, йдуть до ворожки; про наглі нещасливі пригоди кажуть, що вони сталися через чари, нечисту силу. Взагалі все життя основ'ян пересипано забобонами і чимало ще треба часу та енергії, щоб викоринити їх і дати змогу людности розумно дивитися принаймні на звичайні життєві явища».

Проти вечерниць. На вечерниці на Україні поважні люди здавна дивляться косо. Цікавий з приводу цього приговор одного волостного суду в куп'янському повіті,

де було засуджено одного селянина до арешту на 15 днів за „допущеніє въ своемъ домѣ вечерницъ“. Цей приговор судом потім був скасований, позаяк закон не забороняє вечерниць ¹⁾).

Слобожанська страва у Степ. Олександрова. Старі письменники реалістичнаго напрямку часто згадують про страву свого краю, напр., Котляревський. В його „Енеїді“ троянці уживають все полтавські потрави. Відповідно тому слободський письменник Степан Олександрів в поемі „Вовкулака“, написаній в 1842 р. в ізіумському повіті в с. Бугаївці, згадує, що на весіллі:

Тут зараз стали подавати
На стіл мальовані ложки,
Мерщій із печи доставати
Пшенишні з салом галушки,

А потім локшину гарячу,
Присипану ще перчиком,
Велику ковбасу свинячу,
Начинену із часником.

Була лемішка, пугря, кваша,
Индик, печене порося,
Вареники, молошна каша
І варене з морквою гуся.

А що квасоли та гороху,
Борщу, капусти, пирогів!
Було всього, ще й не потроху,
Аби б хто на здоров'я їв.

Весільна комора в 1842 р. Дружко й свашка принесли сорочку молодій із співами та музикою.

1-й староста: А відкіль ви, з якого краю?

І що за люди? — нам кажіть:

¹⁾ „Харьк. Губ. Вѣдом.“ за 1894 г., № 63.

Я де-кого і в Москві знаю,
Чи є білети?—покажіть!

Свашка: Ми здалека, пан-отче, з Тули,
З товаром красним ми купці,
Білети дома позабули,
Товар же ось де у руці.

2-й староста: Так похваліться товаром,
Хороший дуже він у вас?
Ми не хочем брати даром,
Заплатим гроші вам зараз.

Свашка: У нас товар усе червоний,
Дивіться всі, який він єсть,
Бо Савка парень наш проворний,
Титяна дочка—дівкам честь!

Тут мати сльози попустила
Від радості, що Бог так дав....
Тут ще свашка заспівала,
Усім було щоб веселіш,
Щоб мати чоботи вбувала
Та щоб не плакала більш.

Пісня в пошану матері:

Не бійся, матінко, не бійся,
В червоні чобітки обуйся
Та танцювати готуйся.
Топчи вороги під ноги,
А супостати під п'яти,
Щоб твої підківки брязчали,
Щоб твої вороги мовчали.

Пісня в пошану батькові:

Темного лугу калина,
Чесного батька дитина,
По вечерницях ходила,
При собі розум носила,
Носила ж вона двадцять літ
Своєму родові на привіт.

Бовван Купала в Охтирці. В літку 1769 р. охтирський піп Михайло Зінківський подав в Охтирське духовне правління таку заяву: «Прихожане мои, войсковой обыватель Иван Шейка і син його Иван з товарищи учинили на улицѣ у воротъ того Шейки іюня 24 дня богопротивныя дѣйства и поставили нѣкоторого идола, называемаго купала или марина (морена?), одѣяннаго въ женское одѣяніе и украшеннаго на головѣ цвѣтами и отъ древъ вѣтвями, предъ коимъ поставлень былъ столъ, а на томъ столѣ стояла невѣдомо съ какимъ напиткомъ сткляница; и передъ онымъ идиломъ собраны были дѣвки и пѣли богомерзкія пѣсни». Це свято одбувалось що-року. Войсковий обиватель Шейка був ніби жерцем старого поганського звичаю, бо під його проводом ляльку, або боввана носили по вулицях Охтирки і біля його двору справляли свято ¹⁾).

Слобожанський дяк. Раніш була приведена поезія Щогольова про старого слобожанського пан-отця священника. У другого слобожанського поета Порфирія Кореницького знаходимо нарис слобожанського дяка, власне в його казці «Дяк і гуси» в 1 вип. „Записок Науков. Т-ва ім. Шевченка“ за 1910 р.:

¹⁾ „Кіевск. Старина“, 1897, VI, 100.

В однім селі колись жив дяк,
Ласкавий був і був добренький,
Був набожний і був смиренський,
З парафіян любив усяк;
Курей, книшів йому носили,
З собою обідать садовили,
Пашнею инший дарував,
Лісок, сінце йому возили,
Пшеницю жали і косили,
Хто здужав чим—тим помогав.
За те і дяк їм услужав:
Парамії читав їм хвацько,
Сього—того минав багацько
І грімко, голосно співав,
Писав покійних у граматки,
Казав, коли і піст, і святки,
Свячене з церкви їм носив,
Читав у празник Чит-Минею,
А як коли Євангелею,
Та й хлоп'ят псалтирі вчив,
Та й всяку всячину робив,
Чоловіків з жінками зводив,
Жінок, що билися, розводив
І всім мирянам суд давав,
Бо був в селі він найбойкіший,
Від писарів усіх мудрійший,
Мов Отче-наш, росправу знав.

Показчик іменнів і річей.

(Числа при словах означують сторінки книги).

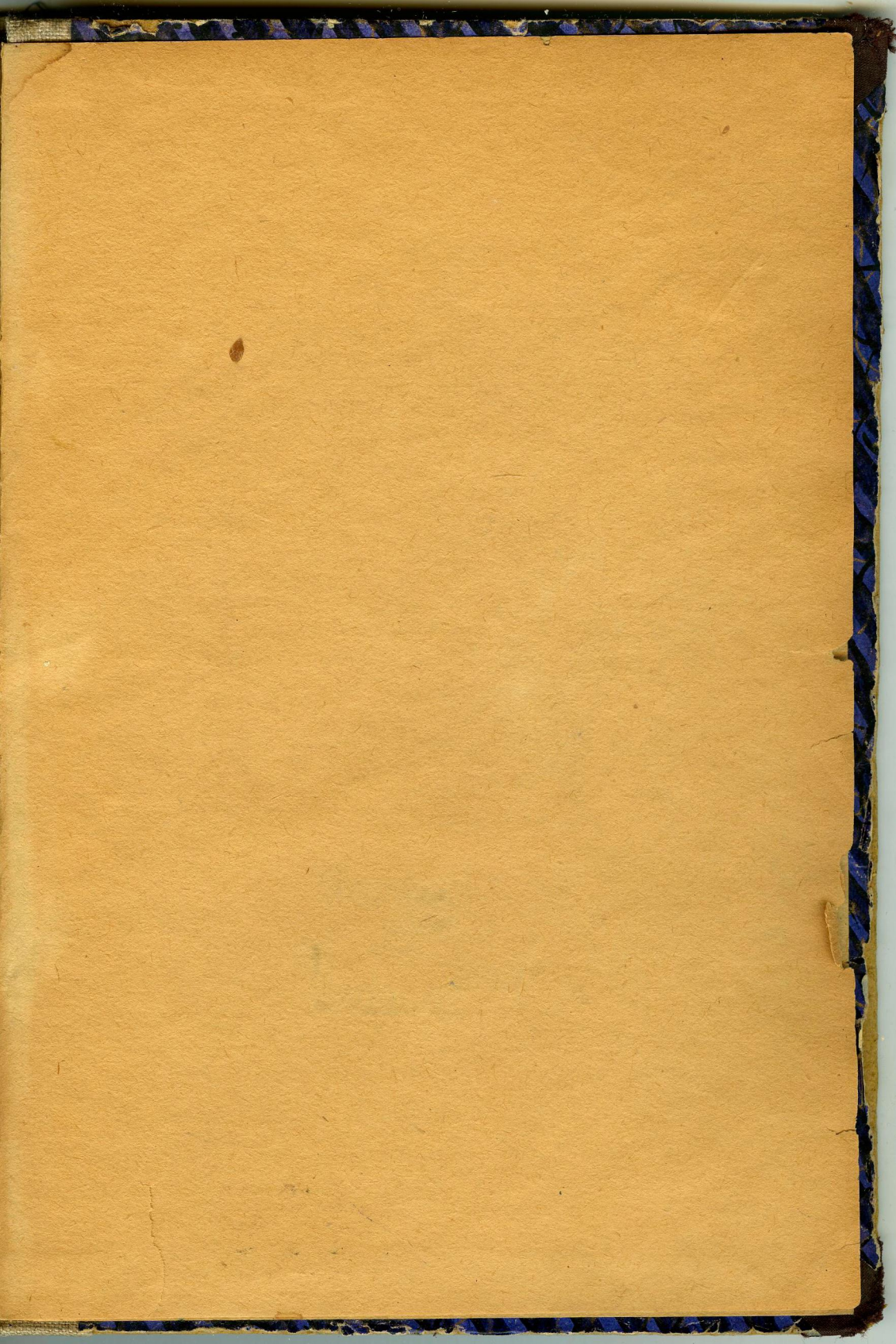
Адамов 52.	Вітряки 126.	Іванов Петро 100, 5,
Акафист 226.	Вітте 165.	139, 152, 154, 155,
Акименко (муз.) 193.	Висоцький 172.	90, 215.
Аксаков Ів. 18, 68,	Вовк Хв. (проф.) 137.	Іозефович А. 198.
80, 81.	Воли 53, 54.	Іжа 138.
Алепський (Павло) 61,	„Вулиця“ 89.	Календарь 99, 102.
181.	Гащенко 196.	Калиновський Григ. 90,
Алчевська Хр. Д. 37,	Герцен 207.	166, 205.
186, 187.	Гехтер 77.	Калиновський Лавр. 189,
Алчевська Хр. (поетеса)	Гіршман Леон. 179.	Калинський 100.
187.	Гнобительство 3, 72,	Кам'ян. вугіль 73.
Алчевський (Іван) 187.	182—185.	Каразин 5, 66, 117.
Амвросій (арх.) 222.	Гоголь 46.	Касперов 5.
Арсеній (арх.) 28.	Голосіння 98.	Карпов 188, 189.
Ашкаренко 201.	Гончарі 60.	Катерина II 48, 182.
Багалій 5, 12, 19, 80,	Гордієнко Єгор 27, 99,	Кахлі 61—64.
133, 187, 188, 204,	146, 187.	Квітка-Оснот'яненко 4,
227, 228.	Горілка 161 і сл.	5, 20, 27, 34, 35, 37,
Балабуха 199.	Грамотність—181, 229.	52, 131, 138, 150,
Безперчий 190.	Грінченко 213.	82, 89, 90, 1871, 88,
Безхліб'я 51, 159.	Гусарія 48.	189, 106, 109, 163,
Бекетов 187.	Газети 199, 229.	174.
Березка (Писаревський)	Грубе 180.	Кешен 204.
177.	Даль 177.	Климентій 12, 50, 56,
Бецький 206.	Данилевич 221.	57, 60, 62.
Бджільництво 56, 231.	Данилевський 187.	Кобзарі 191, 194.
Бич-Дубенський Кост.	Дахи 119, 120.	Ковалевський 4, 187.
101.	Дяки 236.	Колокольников 188.
Бовван (идол) 236.	Демич 173.	Колтуновський 190.
Боромля 71, 118, 161,	Денаціоналізація 36, 48,	Колядки 112, 113.
177, 199.	73, 194, 222, 230, 232.	Комора (будівля) 125.
Боян 191.	Держава рос. 3.	„Комора“ (весільна) 236.
Будівлі 115 і сл.	Дитина 86 і сл.	Кореницький 199, 236.
Бурякові жнива 75.	Діфтерія 172.	Коровай 94, 95.
Вагітна жінка 86.	Діячі фолькл. 204 і сл.	Корсун 199.
Василенко (муз.) 193.	Еварницький 214.	Корчма 165.
Васильківський Серг.	Єфименко П. 204.	Костомаров 24, 25, 44,
37, 90, 218, 189.	Забобони 161, 174.	45, 199, 208, 209.
Великдень 105.	Завадовський 182.	Котельня 232.
Величко Сам. 9, 43.	Загоровський 5, 17, 55,	Котляревський 46, 68.
Веретенников Вас. 189.	55, 60, 67, 78, 227.	150, 227, 234, 169.
Весілля 90 і сл., 205.	Залізна руда 74.	„Котолупи“ 84.
Ветеринарія 180.	Зайкевич (проф.) 5, 217.	Коцарки 64.
Ветухова Вас. 187.	Зернин (проф.) 186.	Краснов (проф.) 216,
Вечерниці 89, 90, 198,	Зливки 87.	221.
233.	Ікони 118, 226.	Криниця 129.
Вівчарство 55.	Илларионов Мик. 5, 156.	Кріпацтво 114.
Відозви про слобожан	Іванов Вас. 5, 65, 139,	Кропивницький 201.
15—26, 227, 228.	155, 156, 100, 215.	Купало 198, 236.

- Купці 81 і сл.
 Куракини 79.
 Кустарні промисли 231.
 Кучеренко 196.
 Лавровський Мик. 186.
 Лебедєв (Амф.) 186.
 Ліка 173 і сл.
 Ліси 55.
 Лічебники 178.
 Лук'янов 8.
 Льовшин 227.
 Манастирі 33.
 Манжура 107, 139.
 Матушинський 37.
 Маяцький 189.
 Медичне Т-во 180.
 Мезенцов 5.
 Метлинський 36, 37, 200, 209.
 Микола II (царь) 165.
 Мистецтво 181, 222, 224.
 Міллер Дм. 156, 227, 228.
 «Місце» 86.
 Міхновський 188, 199, 200.
 Млин 127, 128.
 Млодзяновський 200.
 Мова (псування) 233.
 Мочульський 5, 14, 22, 24, 54, 56, 57, 66.
 Музеї 220—224.
 Музика 191 і сл.
 Назви сел 114, 115.
 Напої 138.
 Наука 181 і сл.
 Неділя 105.
 Неминуший 189.
 Никитенко 24.
 Оболенський (проф.) 179.
 Одежа 131 і сл.
 Олександрів Вол. 193.
 Олександрів Степ. 200, 234, 235.
 Олесь 37.
 Опакування 198.
 Освіта 184 і сл.
 Оселя 114 і сл.
 Основа 233, 161.
 Охтирка 237, 131, 231, 185, 161.
 Павлович 220.
 Павловський 19.
 Палій (свят.) 101.
 Пани 26 і сл.
 Пархоменко 194, 195.
 Пассек Вадим 37, 207.
 Пассек Тит'яна 208.
 Perezва 97.
 Переселення 7, 144.
 Перехрестов 134.
 Пилипець 75.
 Писанки 107, 108.
 Писаревський (Березка) 177.
 Піч 124.
 Піяцтво 162 і сл.
 Поділ громадянства 26.
 Познанський 218.
 Покуть 121.
 Полетика Григ. 63.
 Пономарьова 187.
 Понеділок 102.
 Попи 30, 222.
 Поріг 124.
 Постриг 87.
 Потебня 36, 37, 178, 212.
 Похорон 97.
 Пранці 182.
 Презента 32.
 Преса 198.
 Птахівництво 75.
 Писні 9—12, 37—42, 66, 87—89, 90—95, 103, 104, 111—113, 119, 235, 236, 167, 168.
 Пятниця 102.
 Радакова 217, 221.
 Раєвський Серг. 187.
 Редін 5, 186, 224, 224.
 Римарі 56.
 Різдво 109.
 Руїна 7—9.
 Руф 101.
 Саблуков 189.
 Сарана 170.
 «Сборникъ Харьк. Ист.-Фил. Общ.» 200, 224.
 Світогляд 198, 151.
 Сволот 118, 125.
 Свята 99—102.
 Сементовський 206.
 Середа 102.
 Свічкарі 72.
 Секти 28.
 Селітра 65.
 Сірки 42—48.
 Скворода 4, 30.
 «Слобожанщина» (газета) 200.
 «Сніп» Корсуна 200.
 «Сніп» Міхновського 191, 200.
 Сокальський 5, 186, 231.
 Соленик 201.
 Союзбанк 188, 200.
 Співці (церк.) 193, 222.
 Срезневський Ізмаїл 208.
 Стасюк 77.
 Струменти 197.
 Суд волостний 156.
 Сумець (Семен) 118.
 Сумцов Мик. 69, 71, 82, 187, 194, 206, 221, 223.
 Суми 16, 115.
 Сход (волост.) 198, 232.
 Твердохлібов 5, 231.
 Театр 200.
 Тіф 172.
 Топчєв 64.
 Торговля 78 і сл.
 Тростянець 96.
 Трудове начало 158.
 Україна 3, 4 і др.
 Університет 185, 226.
 Філарет (арх.) 23, 29, 211.
 Філонов 187.
 Франко 179, 200.
 Франковський 179.
 Хамло-Сокира 189, 190.
 Харини 187.
 Харьків 163, 166, 72, 83, 166, 171 і сл.
 Хаґа 120 і сл.
 Хліб 50.
 Хмара 190.
 Холера 171.
 «Хороший тон» 143.
 Хоткевич 188, 194, 200.
 Христослави 110.
 Церкви 15, 16, 115.
 Ціни 71, 72, 81, 82, 96, 228.
 Цинга (гнилець) 171.
 Цукроварство 75, 230.
 Черняєв 200.
 Численність 12, 14, 227.
 Чумацтво 66, 72, 231.
 Чпабельська 220.
 Шевченко 125, 120.
 Шидловський 118, 132.
 Шимков 187.
 Ширков 27.
 Школи 182, 186.
 Щепкин 201.
 Щоголів 30, 57, 59, 128, 163.
 «Южн. Край» 198.
 Яйцевий пром. 75.
 Ярмарок 78 і сл.

З М І С Т.

	Стор.
Передмова	3— 6
✓ I. Початок Слобожанщини	7— 14
II. Відозви про слобожан	15— 25
✓ III. Поділ громадянства	26— 49
✓ IV. Хліборобство й промисловість	50— 77
✓ V. Торговля. Ярмарки, Шибай—котолупи	78— 85
VI. Від колиски до могили	86— 99
VII. Будні й свята	99—113
VIII. Оселя	114—130
IX. Одежа	131—137
X. Їжа й напої	138—143
XI. Громадське хвилювання	144—150
XII. Світогляд. Забобони	151—161
XIII. Піяцтво	162—168
XIV. Лихі години. Хвороби. Ліки	169—180
XV. Наука й мистецтво	181—197
XVI. Преса. Театр	198—203
XVII. Діячі слободського фольклору	204—219
XVIII. Етнографічний музей в Харькові	220—221
XIX. Церковні музеї в Харькові	222—226
XX. Короткі додатки: Відозва Львівщина 1816 р.— Перші мешканці в Харькові в 1655 р.—Люд- ність в 1788 і 1859 роках—Ціни на живність у Харькові в 1732 р.—Газети на Слобожан- щині в 1869 р.—Грамотність на Слобожанщині в 1913 р.—Промислові дрібниці: а) До цукро- варних звичаїв і ин.—Зміна мови і звичаїв на Основі.—Проти вечерниць.—Слобожанська страва у Степ. Олександрова—Весільна комора в 1842 р.—Охтирський бовван Купала 1769 р.— Слобожанський дяк по Кореницькому	227—237
Показчик іменнів і річей	238—239

1820

ЦЕНТРАЛЬНАЯ РАЙОНОВАЯ
БИБЛИОТЕКА
№ 52076

